

Het leven heeft veel meegebracht

*Nieuw ontdekte correspondentie
van Oepke Noordmans*

KEES BOELE *(samenstelling)*

HET LEVEN HEEFT VEEL MEEGEBRACHT

Nieuw ontdekte correspondentie
van Oepke Noordmans

Samengesteld, ingeleid en
geannoteerd door Kees Boele

Ontwerp omslag: Shortlife.nl
Vormgeving binnenwerk: Studio Mol

ISBN 978 90 435 4091 9
ISBN 978 90 435 4092 6 (e-book)
NUR 700

www.kokboekencentrum.nl

© 2024 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

1	Inleiding	7
2	Idsegahuizum en Piaam (1903-juli 1910)	16
2.1	Inleiding	16
2.2	Correspondentie	17
3	Suameer (juli 1910-maart 1923)	23
3.1	Inleiding	23
3.2	Correspondentie	25
4	Laren (maart 1923-september 1945)	30
4.1	Inleiding	30
4.2	Correspondentie	39
5	Lunteren 1 (september 1945-5 februari 1956)	88
5.1	Inleiding	88
5.2	Correspondentie	95
6	Lunteren 2 (6 februari 1956-1980)	191
6.1	Inleiding	191
6.2	Correspondentie	191
7	In memoriam O. Noordmans	203
7.1	Inleiding	203
7.2	In memoriam O. Noordmans, door P.C. IJsseling	203
8	Epiloog	206
	Literatuur	211

Inleiding

Het moet omstreeks 2009 zijn geweest. Tijdens een informeel gesprek met de directeur-eigenaar van een sprekersbureau, voor wie ik destijds geregeld optredens verzorgde, vertelde ik over mijn interesse voor de theoloog O. Noordmans (1871-1956).¹ Daarop zei hij mij dat hij weleens ene Noordmans als spreker had gehad. Toen ik hem naar diens voornaam vroeg, zei hij: Johan. Onmiddellijk vroeg ik mij af of het 'de zoon van' zou zijn, over wie ik ooit eens had vernomen dat hij inderdaad optrad als spreker en zelfs als cabaretier. Aansluitend vroeg ik of hij wist waar Johan Noordmans woonde. Het antwoord was: Lunteren. Toen brak mijn klomp. Want het moest vrijwel zeker zo zijn dat het hier inderdaad om de zoon van Oepke Noordmans ging, kennelijk nog steeds woonachtig in de plaats waar zijn vader en moeder in 1946 vanuit Laren naartoe waren verhuisd. Toen ik dit aan mijn gesprekspartner vertelde, stelde hij voor om mij met Johan in contact te brengen. Ik was er meteen opgetogen over, en ook wel een beetje gespannen. Zou ik nu inderdaad een ontmoeting gaan krijgen met de zoon van de grote Noordmans, de theoloog die mij vanaf mijn studententijd zozeer geboeid had? En zou ik wellicht terecht komen in het huis waar Noordmans zelf had gewoond?

Het duurde niet lang alvorens ik het telefoonnummer van Johan kreeg, die reeds was geïnformeerd dat ik zou bellen. Toen ik dat deed reageerde Johan heel positief en verrast, vooral over het feit dat ik als econoom en filosoof geboeid was door het werk van zijn vader. Hij stelde meteen voor om nader kennis te maken. We maakten een afspraak voor de volgende week, een doordeweekse avond. Hij verwachtte me op de Edeseweg nummer 30, in Lunteren. Dat was de volgende verrassing, want ik wist dat dit het adres was waar zijn vader en moeder waren neergestreken na de oorlog. Het werd daarmee nog

1 Zie over het ontstaan en de verklaring van deze interesse de epilooq.

enerverender voor me: ik zou inderdaad op bezoek gaan in de woning waar Noordmans tot aan zijn dood in 1956 gewoond had.

Vanaf de Edeseweg moest ik een modderig pad op rijden. Het was in de herfst, ik zakte bijna weg in de modder. De deur ging open en daar stond Johan. Hij leek sprekend op zijn vader. Hij was voor-komend en gastvrij. Het huis zag er haveloos, onverzorgd en rond-uit vies uit, hoewel je goed kon zien dat het destijds onder architec-tuur was gebouwd en veel karakter had. Het was overduidelijk dat verreweg het grootste gedeelte van het interieur nog uit de tijd van 1946 stamde of zelfs van daarvoor. Johan sprak honderduit. Hij kon ook zeer aanstekelijk en hartelijk lachen, naar verluidt net als zijn vader.

Hij vroeg me uiteraard hoe ik bij het werk van zijn vader was uit-gekomen. Ik vertelde dat dit was in de tijd dat ik economie en filosofie studeerde. Dat sprak hem aan, want het betekende dat de theologie van zijn vader ook buiten die discipline haar invloed had. Tijdens die avond in huize Noordmans bleek al gauw dat Johan ongelukkig was over de wijze waarop veel academische theologen met het werk van zijn vader omgingen. Hij vond dat ze er te technisch mee omgingen en er, bijvoorbeeld rondom de uitgave van de Verzamelde Werken, een belang van maakten, zoals hij het formuleerde.

Hij vertelde van alles over zijn vader, gevraagd en ongevraagd. Bijvoorbeeld hoe zijn vader hem ooit bij zich riep en een passage voorlas uit Kafka's *Die Verwandlung*, waarin een jongeman ontdekt dat hij tijdens zijn slaap is veranderd in een reusachtige zwarte kever. Hij heeft geen andere keus dan overeind te krabbelen en het zware pantser met zich mee te zeulen. Vader Oepke vond dit heel komisch en samen lachten ze erom. Ze spraken erover dat theologen die van dit boek allerlei zware, ernstige interpretaties gaven, toch eigenlijk niet goed begrepen hoe grappig dit verhaal in feite was.

En zo vertelde hij dat zijn vader werkelijk niet begreep dat theo-logen als Berkhof en Miskotte, wanneer zij Noordmans bezochten, nauwelijks belangstelling hadden voor diens groentetuintje, waar-aan Oepke zoveel genoeg beleefde.

Hij vertelde nog veel meer, ook tijdens de ontmoetingen die daar-na volgden. Hij vertelde me hoe zijn vader niet zelden in de keuken zijn meditaties en artikelen schreef. In de grote kamer stond een oude Friese kachel waar je omheen kon zitten en je voeten op kon

zetten. Het kon ook wel gebeuren dat Noordmans aan het schaken was, opeens opstond, naar een andere kamer liep waar zijn bureau stond en het oude huispijorgel, alwaar hij in één ruk zijn meditatie uitschreef.²

Johan vertelde ook dat zijn vader regelmatig zei: ‘Het is net omgekeerd.’ En dat was volgens Johan ook zo. Inderdaad zie je dat in het werk van zijn vader regelmatig terugkeren.³ Hij vertelde hoe ze lachten om mensen die in de kerk te Lunteren hun knie tegen de achterkant van de bank vóór hen plaatsten, met de bijbel ertussen. Hoe Noordmans op zijn ziekbed hardop het Onze Vader bad.

Ook liet Johan mij op de eerste verdieping van het huis de twee kamers zien waar, in chaotische toestand, allerlei origineel materiaal van zijn vader en de familie Noordmans lag opgeslagen, in kasten, op planken, in lades, op de grond. Hij liet me van alles zien: foto’s, preekschriften, excerpten van grote schrijvers enzovoorts.

Tijdens de gesprekken bleek ook dat Johan niet veel meer had met het christelijk geloof. ‘Dat hele idee van Jezus, daar kan ik niet zoveel meer mee,’ zei hij. Dat vond ik ontstellend. Het bracht mij er later dat jaar toe om hem ter gelegenheid van zijn verjaardag een kaart te sturen, met daarin onder meer een verwijzing naar de door zijn vader diverse malen geciteerde uitspraak van Augustinus: ‘We zijn christenen voor het eeuwige leven.’ Tijdens mijn volgende bezoek aan hem bedankte hij me voor die kaart. Ik merkte dat die hem getroffen had.

Johan was op enig moment zeer verontwaardigd toen ik hem het volgende vertelde. Nadat ik de Verzamelde Werken in de loop der jaren allemaal had verslonden en weinig gesprekspartners had getroffen met dezelfde passie voor Noordmans, ontdekte ik op enig moment toevallig dat er jaarlijks in Utrecht een zomerse studie-tweedaagse over Noordmans gehouden werd. Het leek me interessant en leerzaam om die eens bij te wonen. Daarom zocht ik contact met de verantwoordelijke ‘cursusleider’, een wijlen hoogleraar die bekendstond als Noordmans-kenner. Toen ik uitlegde wie ik was, waarom ik geïnteresseerd was geraakt in het werk van Noordmans en hoe dat mij vanaf het allereerste moment in beslag had genomen, vroeg ik of

² Vgl. Schuring (2017), 26.

³ Bijvoorbeeld VW 7, 474.

ik die aanstaande zomer eens mocht aansluiten. Het korte en duidelijke antwoord was: ‘Nee, want die dagen zijn bedoeld voor mensen “die er echt goed in zitten”.’ Toen ik dit aan Johan vertelde, stond hij perplex en werd hij heel boos. De weigering van de Noordmans-‘kenner’ stond volgens Johan haaks op dat waarvoor zijn vader gestaan had en wat hij werkelijk bedoelde.

Dit incident versterkte onze onderlinge band. Zo heb ik hem gedurende een aantal jaren diverse malen bezocht. We spraken over van alles en nog wat. We aten ook af en toe een hapje in De Lunterse Boer. Soms verliep een bezoek wat anders en voelde ik wat Miskotte naar eigen zeggen ook weleens voelde als hij Noordmans senior bezocht: ‘Ik vond de keren, dat ’k in Laren kwam, weinig contact voor mijn gevoel, hoewel toch alle voorwaarden vervuld schenen. U maakte het mij moeilijk tot het rechte spreken te komen.’⁴ Mischien had dit te maken met wat Noordmans later aan zijn kinderen schreef: ‘(Ik heb) minder verkeer gehad dan vele andere mensen. Weinigen zoeken het verkeer als zodanig, de omgang van mens met mens, zonder bijvoegmerken. Men zoekt de visite, het conventionele, het succes, de promotie en minder de gemeenschap in het ware, het schone, het goede als zodanig. Meestal waren de mensen mij daarom te ernstig, te opzettelijk, veel te veel mijnheer of mevrouw; te weinig kinderlijk en speels.’⁵

Tijdens een van mijn bezoeken stelde ik Johan voorzichtig (want Noordmansen zijn sensitieve mensen) voor om eens na te denken hoe de in het Lunterse huis aanwezige theologische nalatenschap van zijn vader goed gearhiveerd en voor de toekomst veiliggesteld kon worden. Ik was bang dat het zomaar zou kunnen verdwijnen of in verkeerde handen zou vallen als Johan zou overlijden. Na enkele pogingen om dit bespreekbaar te maken en, desgewenst, met mijn hulp daarvoor iets op touw te zetten, ging Johan overstag. We bezochten een hervormde notaris met affiniteit voor het werk van zijn vader. Die wilde wel helpen met een testament of iets dergelijks. Maar later krabbelde Johan toch weer terug. Hij wist nog niet wat het beste was. Zo dacht hij er in plaats van archivering aan om van de Lunterse woning een Noordmans-praathuis te maken, waar je kon

4 Bron: VW 9B, 714 (brief 712).

5 VW 9B, 1007.

praten over theologie en nog veel meer. En zo bleef hij wikken en wegen, zonder een concrete stap te zetten.

En toen opeens, nadat ik hem een maand of twee niet had gesproken, zag ik in *NRC Handelsblad* van 12 oktober 2013 zijn overlijdensbericht. Johan was eerder die week, op 8 oktober, in zijn huis overleden.

Het trof me dat er in de advertentie geen familie stond vermeld. In plaats daarvan was de advertentie ondertekend door een notaris te Wageningen. De zuster van Johan, Rutgerdina Adelpha (Dientje), was immers in 1998 overleden, en liet geen kinderen na. De andere zoon uit het gezin, Dick, was in 1944 gestorven. Het gezin Noordmans was in 2013 dus letterlijk uitgestorven.

Nadat ik de rouwadvertentie op me had laten inwerken, heb ik de notaris een brief gestuurd, waarin ik hem er, nadrukkelijk belangeloos, op attendeerde dat er in het huis van de overledene een schat aan materiaal voorradig was van diens vader, waarbij ik uiteraard uitlegde wie zijn vader was. In die brief bood ik ook mijn hulp aan om deze nalatenschap belangeloos veilig te stellen en goed onder te brengen. Niet lang daarna werd ik door de notaris uitgenodigd op diens kantoor om kennis te maken. Ik vertelde hem over mijn contacten met Johan en ik benadrukte nogmaals het grote belang van een professionele archivering van de nalatenschap van diens vader. Kort daarna belde hij mij op met de mededeling dat hij me had aangewezen als de juridische eigenaar van de theologische nalatenschap van Oepke Noordmans, hetgeen kort daarna schriftelijk werd bevestigd. De rest van de nalatenschap ging naar het Museum Lunteren, dat met behulp van dit flinke legaat een uitbreiding kon realiseren, respectievelijk de Vereniging Vrienden van het Luntersche Buurtbosch, dat er onder meer enkele nieuwe bankjes in het Luntersche Buurtbosch van betaalde. De notaris zei me ook dat hij in opdracht van Johan van alles heeft moeten vernietigen uit de persoonlijke nalatenschap. Hij kon en mocht niet zeggen wat dat allemaal was. En dat is tot op de dag van vandaag onduidelijk. Hoe dan ook, ik mocht de spullen uit het huis gaan ophalen. Ik moest ook snel zijn, want er was al een nieuwe tijdelijke bewoner bezig om 'op te ruimen' en intrek te nemen aldaar.

Ingevolge dit besluit van de notaris en gezien de urgentie ben ik twee dagen later met mijn auto met aanhanger naar de Edeseweg 30 gereden. Samen met mijn oudste zoon heb ik alles wat ik maar kon

pakken uit de kamers van de eerste verdieping (de begane grond was al niet meer toegankelijk) in de auto geladen: allerlei dozen, mappen, los materiaal enzovoorts. Tijdens de kerstvakantie van 2013-2014 heb ik dit allemaal bekeken en gesorteerd. Er kwam van alles boven: de doctorsbul van Oepke, diens visitekaartjes en stempeltje, foto's, een tekening van zijn dochter, schriften met excerpten, preekschriften, boeken die Oepke in gebruik heeft gehad, en: een kleine honderd brieven, kriskras door elkaar. Diverse foto's en handschriften van zijn vader, die Johan me in de jaren daarvóór had laten zien, deels in kartonnen mappen verzameld, waren er niet meer. Ik vrees dat de notaris dit materiaal, evenals allerlei onbekend materiaal van en over Noordmans, heeft moeten vernietigen.

Een groot deel van het wel aangetroffen materiaal heb ik professioneel laten archiveren in het Historisch Documentatiecentrum aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en is daar nu voor ieder die dat wil toegankelijk. Een klein deel, vooral persoonlijke dingen, heb ik zelf gehouden, zoals Noordmans' bureaustoel, zijn visitekaartjes, een stempeltje met zijn initialen, gebruiksexemplaren van enkele van zijn boeken en brochures en een enkel preekschrift. Zoals gezegd dus ook een hoeveelheid correspondentie die niet is opgenomen in de Verzamelde Werken. Deze brieven heb ik in de loop der jaren doorgenomen, gesorteerd en ontcijferd. En dat is wat ik hier nu publiceer: een nalezing op de Verzamelde Werken. Het zijn tot dusverre niet-gepubliceerde brieven van en aan Noordmans, en brieven van en aan Noordmans' echtgenote. Ik heb ze geordend in chronologische volgorde, ingedeeld naar de woonplaatsen van Noordmans als predikant respectievelijk emeritus.

De nummering van de brieven heb ik laten aansluiten op deel 9 van de Verzamelde Werken. In de verantwoording daarvan schrijven de samenstellers dat er ten aanzien van de uitgebreide verzameling familiebrieven van en aan O. Noordmans (ofwel passages daarin) moest geselecteerd worden, 'als zijnde van minder belang voor het verstaan van het denken van Noordmans', dan wel 'uit redenen van verondersteld gering belang' of 'persoonlijke overwegingen'.⁶ Het is mij ten eerste niet duidelijk of en zo ja hoeveel van de hier gepubliceerde brieven bekend waren bij de toenmalige redactie van de Ver-

6 VW 9A, viii.

zamelde Werken. Ik vermoed dat dit slechts een klein deel kan zijn geweest, gezien de deplorabele staat waarin ik ze aantrof. Ten tweede, voor zover ik hier brieven publiceer die toen al wel bekend waren, kan het zo zijn dat ik een andere afweging maak als het gaat om publiceerbaarheid. Ik vind in algemene zin, en na consultatie van een historicus, dat je bij de uitgave van correspondentie terughoudend moet zijn bij het selecteren. Het kan zelfs zo zijn dat publicatie van sommige brieven of passages daaruit het *gewenste* beeld van de scribent, Noordmans in dit geval, verstoort en daarom achterwege gelaten wordt. Ook Noordmans was geen heilige, hetgeen blijkt uit sommige brieven. Daarnaast kan het zo zijn dat een bepaalde brief (bijvoorbeeld van een oud-catechisant, niet zijnde een theoloog) in de ogen van deze of gene weliswaar van ‘gering belang’ is voor het verstaan van het denken van Noordmans, terwijl een andere lezer, zoals ikzelf, daar heel anders over denkt.

Diverse foto’s en gescande brieven illustreren het betoog.

Elk hoofdstuk leid ik kort in om de historische context te schetsen, teneinde de zaken die in de brieven aan de orde komen inzichtelijk(er) te maken.⁷ In de annotaties heb ik voorts allerlei specifieke toelichtingen gegeven en verwijzingen gemaakt. Daarbij heb ik dankbaar gebruikgemaakt van het notenapparaat in de Verzamelde Werken. Veel dingen heb ik zelf ook uitgezocht. Maar niet alles kon ik ontcijferen of achterhalen.

De spelling heb ik slechts in beperkte mate gemoderniseerd. Tussen vierkante haken staan de woorden of namen waarvan ik niet zeker weet of ik ze correct gelezen heb. Onleesbare woorden of zinsdelen zijn aangegeven met drie punten tussen vierkante haken.

Het is al met al niet heel veel wat ik hier publiceer. Ook de systematisch-theologische betekenis ervan is niet heel groot. Maar als aanvulling op de Verzamelde Werken acht ik de uitgave toch van belang, om verschillende redenen.

Ten eerste is het als completering van de Verzamelde Werken op zich van betekenis.

Ten tweede krijgen we door deze aanvullende correspondentie een rijker beeld van de figuur Noordmans, ook vanuit de brieven

7 Voor uitvoeriger beschrijving daarvan en overige biografische gegevens over Noordmans, zie Blei (2010), Paul (1959) en Wassenaar (1999).

van en aan zijn vrouw. Weliswaar heeft Miskotte zich in april 1956 misprijzend uitgelaten over een artikel waarin de auteur vertelt over diens persoonlijke contacten met Noordmans, maar dit komt mij toch wat geforceerd over. Is het niet gebruikelijk dat in biografieën van grote figuren juist ook het persoonlijke aan de orde komt? Dat staat vaak niet los van het zakelijke en dat is bij Noordmans ook het geval. De *mens* Noordmans krijgen we beter in beeld, alsook een inkijkje in het gezins- en familieleven. We lezen bijvoorbeeld dat Noordmans (tot mijn verrassing in elk geval) regelmatig naar de film ging met zijn vrouw. We merken ook iets van zijn lastige kant, bijvoorbeeld rondom het kennelijke dralen van Noordmans rondom het verlaten van de Larense pastorie, die voor zijn opvolger bestemd was.

Ten derde zien we in deze correspondentie, aanvullend op de academische theologische literatuur, welke betekenis de prediking en catechese van Noordmans hebben gehad voor enkele gewone gemeenteleden, blijkens de manier waarop zij daar zelf over schrijven in hun brieven. In zoverre is deze publicatie vanuit praktisch-theologisch perspectief van iets grotere betekenis.

Ten vierde zien we in deze correspondentie wat in al ons moderne mail- en appverkeer vrijwel verloren is gegaan: de tijd nemen om elkaar te schrijven, soms uitvoerig, de hoffelijke vormen die men daarbij in acht nam, de innemende condoleances die uitgesproken werden. Wij zouden er in onze tijd een voorbeeld aan kunnen nemen. Zoals Erasmus schreef: ‘Mensen die ver van elkaar zijn, kunnen niet beter en vertrouwelijker met elkaar omgaan dan door een briefwisseling waarin de schrijvers een beeld van zichzelf schetsen voor elkaar en ieder van hen zijn geest en gevoelens, zo niet zijn fysieke aanwezigheid, ter beschikking stelt aan de ander.’⁸

Een aantal mensen wil ik ten slotte graag bedanken voor hun hulp en adviezen bij deze uitgave.

Ten eerste noem ik mevrouw drs. J.M. van Ganswijk, dochter van de in brief 1022 genoemde heer R.J. van Ganswijk (1917-2013) en de nicht van wijlen de schoonzoon van Noordmans, de heer ir. A. van Ganswijk. Zij heeft het hele manuscript doorgenomen, mij genereus

8 Erasmus, brief 23.

geholpen bij het ontcijferen van bepaalde namen en passages en diverse correcties in de annotatie aangebracht.

Ook dank ik mevrouw H. Aaftink-Teenstra te Laren, die mij hielp met het ontcijferen en correct annoteren van de brieven van haar grootmoeder, mevrouw J. Teenstra-Slagman, aan de familie Noordmans.

Ik bedank de heer H.J. (Hendrik Jan) Eggink (1933) en zijn echtgenote, inwoners van Laren. Mevrouw Aaftink-Teenstra had mij naar hen verwezen. Het echtpaar ontving mij in oktober 2023 allerharterlijkst thuis. De heer Eggink vertelde honderduit over Noordmans, bij wie zijn vader als diaken in de kerkenraad gezeten had. Hij herinnerde zich nog levendig hoe hij als 11-jarige jongen met het echtpaar Noordmans in de kelder van de familie Haytink een schuilplaats vond voor het oorlogsgeweld. Deze en andere wederwaardigheden heb ik opgenomen in de inleiding bij hoofdstuk 4.

De heer R. Chorus, auteur van een mooie biografie over Paul Scholten⁹, dank ik voor zijn hulp bij het ontcijferen van enkele passages uit een brief van Scholten aan Noordmans.

Ook bedank ik prof. dr. A. Huijgen voor zijn commentaar op een concept van dit boek.

Ten slotte bedank ik Peter Gorter, Leendert Torn en Simone Perreijn van uitgeverij KokBoekencentrum voor hun stimulerende hulp en adviezen, en ook voor de prachtig ontworpen voorkant van dit boek. Ook dank ik Arende Boogert-de Wit voor haar secure tekstcorrectie van het manuscript.

9 Chorus (2022).

Idsegahuizum en Piaam

(1903-juli 1910)

2.1 Inleiding

Op 1 februari 1903 bevestigde zijn zwager, ds. H.C. Lambers (1851-1911) uit Lunteren¹, de vrijgezel Noordmans in zijn eerste gemeente Idsegahuizum en Piaam. Hij zou er zeven jaar verblijven.²

Het was een kleine gemeente, met zo'n honderd zielen en twee kerkgebouwen, in elk dorp één. Elke zondag preekte Noordmans in beide kerken, in de ene 's ochtends en in de andere 's avonds, wisselend per zondag. Het was een drukke tijd, met veel huis- en ziekenbezoek, alsook ringvergaderingen. Ook was hij in 1908 enige tijd consulent van een nabijgelegen gemeente en vervulde hij enkele bestuurslidmaatschappen. Voor Noordmans was deze periode, aldus zijn biograaf G.J. Paul, bovendien een periode van intense geestelijke concentratie.³ Bij zijn veertigjarig ambtsjubileum zou hij later zeggen dat hij zich goed de moeilijkheid van die eerste predikantsjaren herinnerde. En dat waren 'niet alleen de natuurlijke zwaarigheden die de eerste ambtelijke handelingen meebrengen, maar vooral ook de geestelijke moeilijkheid van de Evangelieverkondiging'.⁴ En in het dankwoord ter gelegenheid van zijn erepromotie in 1935 vertelde hij dat hij in Idsegahuizum en Piaam weliswaar niet de studie, maar wel de handboekstudie liet varen, ten faveure van de grote wereldlijke en kerkelijke schrijvers. Dat had ook te maken, zo voegde hij eraan toe, met gezellige collega's (zoals later zal blijken in de correspondentie),

1 Deze ds. H.C. Lambers trouwde op 6 april 1877 in Hennaarderadeel met Trijntje Noordmans (1859-1936), dochter van Dirk Piers Noordmans (Noordmans' vader) uit diens eerste huwelijk.

2 Zie voor een biografisch overzicht van deze periode Wassenaar (1999), 113-134 en Blei (2010), 24-38.

3 Paul (1959), 22.

4 VW 7, 427.

het edele schaakspel en meerstemmige muziek.⁵ Ondertussen heeft hij toch ook al diverse lezingen in die tijd gehouden en een eerste theologisch opstel geschreven.

Uit de periode dat hij daar predikant was, heb ik vier ongepubliceerde, aan hem gerichte brieven aangetroffen. Het zijn vier condolancebrieven in verband met het overlijden van Noordmans' vader, Dirk Piers Noordmans (geboren in 1828), op 12 december 1907, respectievelijk zijn moeder, G.O. Noordmans-de Roos (geboren in 1832), sedert 1870 de tweede echtgenote van zijn vader, op 16 mei 1910.

2.2 Correspondentie

976. G. Smit⁶ aan O. Noordmans

Makkum, 14 december 1907

Amice Noordmans,

Ontvang bij dezen de verzekering onzer deelneming in je verlies. Ge hebt je vader niet meer levend gezien. Dat is hard voor een kind. Het maakt 't verlies des te droeviger. Veel hebt ge in hem verloren; veel troost hebt ge nodig. Moge de Heer je die geven! 't Is heerlijk, dat Hij 't doen wil. Onze hemelse Vader is niet verre van zijn kinderen. In dagen van smart moet de realiteit der geestelijke dingen aan 't licht treden. Ik vertrouw, dat dit bij jou en je familie het geval zal wezen. Zo moge dan ook nu de kracht des geloofs, een kenmerk van je vader, gezien worden bij de achterblijvenden!

Met alle bedroefden Gode bevolen!

t.t. G. Smit

⁵ VW 4, 15.

⁶ Ds. G. Smit (1867-1946), op dat moment hervormd predikant in Makkum (1904-1930).

In deze geannoteerde uitgave van niet eerder gepubliceerde brieven van en aan theoloog Oepke Noordmans en zijn echtgenote krijgen we de mens Noordmans beter in beeld, met een inkijkje in zijn gezinsleven. Er zijn brieven die laten zien welke betekenis Noordmans' prediking heeft gehad voor gemeenteleden. Ook is er correspondentie met andere bekende theologen, zoals Van Ruler en Miskotte. Kortom, deze uitgave bevat allerlei juweeltjes van en aan Noordmans, zijn echtgenote, kinderen, oud-gemeenteleden en bekende namen uit de Nederlandse kerkgeschiedenis.

DR. KEES BOELE is voorzitter van het college van bestuur van de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) te Amsterdam en Groningen. In 2021 verscheen van zijn hand *Van zuil naar zout. Christelijk onderwijs in een seculiere cultuur*.

ISBN 978 90 435 4091 9 • NUR 700

